

هرزه‌نگاری رایانه‌ای: از علت‌شناسی تا پیشگیری

صالح غفاری چراتی،¹ اسماعیل هادی تبار،² سید ابراهیم قدسی³

چکیده

هرزه‌نگاری رایانه‌ای یا سایبری به معنای ارتکاب رفتارهای سرزنش‌پذیر قطعی و سرزنش‌پذیر مشروط است که به قصد تجارت یا افساد و از طریق سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی صورت می‌پذیرد. هرزه‌نگاری را می‌توان از چالش‌های مشترک حقوقی، اخلاقی، جامعه‌شناسی، روان‌شناسی و جرم‌شناسی به شمار آورد. از این جهت، نگاه به هرزه‌نگاری باید با توجه به ابعاد مختلف علوم انسانی باشد تا نتیجه‌ای جامع و مانع حادث شود. پرسش اساسی نوشتار حاضر این است که چرا برخی افراد در فضای مجازی بزهکار هرزه‌نگاری‌های رایانه‌ای می‌شوند؟ به عبارت دیگر، علت ارتکاب بزه هرزه‌نگاری رایانه‌ای چیست؟ آیا راهکارهای پیشگیرانه برای مرتکبان وجود دارد و چه راهکارهایی را می‌توان پیشنهاد داد؟ نوشتار حاضر به روش تحلیلی - توصیفی علت ارتکاب هرزه‌نگاری را برمی‌شمارد و راهکارهای پیشگیرانه اجتماعی را به متولیان سیاست جنایی پیشنهاد می‌دهد. **واژگان کلیدی:** هرزه‌نگاری، جرم‌شناسی، پیشگیری از جرم، عدالت کیفری.

1. دانش‌آموخته حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه مازندران / salehghafari97@gmail.com (نویسنده مسئول)

2. استادیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه مازندران / ehaditabar@yahoo.com

3. دانشیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه مازندران / ghodsi@umz.ac.ir

مقدمه

از جمله آثار پیشرفت‌های علمی در هزاره سوم، تولد دنیای نوینی بود که از پیوندهای اطلاعاتی و ارتباطاتی پدید آمده و فضای مجازی را به وجود آورد. فضای مجازی یا فضای سایبری، انسان‌های هزاره سوم را دارای حقوق و تکالیف شهروندی خاصی کرده است که بسیاری از فعالیت‌ها، روابط، دادوستدها و رفتارهای انسانی به این فضای تازه منتقل شده است. به موازات گسترش ارتباطات و دادوستدهای رایانه‌ای، بخشی از بزهکاران فعالیت‌های غیرمشروع و غیرقانونی خود را به این فضا منتقل کرده‌اند (پیکا، ۱۳۹۰: ۱۱-۱۰) و همان افعال و رفتارهای مجرمانه و منحرفانه‌ای را که در محیط حقیقی انجام می‌دادند، در محیط مجازی نیز دنبال می‌کنند. از همین جهت، امکان گذر و انتقال از فضای حقیقی به فضای مجازی و بالعکس برای ارتکاب جرایم، از دید بزهکاران مغفول نمانده و در فضای مجازی شاهد رفتارهای غیراجتماعی و ضد اجتماعی زیادی هستیم. در این شرایط، قانون‌گذاران برای حفظ و تأمین امنیت فضای مجازی مبادرت به جرم‌انگاری رفتارهای ناقض فضای مجازی کردند (نجفی ابرندآبادی و هاشم‌بیگی، ۱۳۹۰: ۲۴).

ورود به فضای مجازی همانند ورود به سیاره‌ای ناشناخته است که هرچه این فضا توسعه می‌یابد، ضرورت تدوین قواعد اجتماعی - حقوقی متناسب نیز بیشتر احساس می‌شود (السان، ۱۳۹۶: ۱۳). از این جهت که فضای مجازی هر روز در حال رشد و تنوع است، هر روز نبوغ و تنوع بیشتری در آن پدیدار می‌شود. البته همه نایب‌ها به فکر پیشرفت و درست کارکردن در فضای مجازی نیستند و منافع یا کنجکاوی برخی از افراد اقتضا دارد که نقاط ضعف این فضا و نبوغ منفی خود را به چالش بکشند و موجب رفتارهای غیراخلاقی و گاه رفتارهای ضد اجتماعی شوند.

یکی از مصادیق رفتارهای غیراخلاقی در فضای مجازی، «هرزه‌نگاری رایانه‌ای» است که پیامدها و آثار زیان‌بار آن فرد، جامعه و کلیت فضای مجازی را دربرمی‌گیرد و نظام اخلاقی را با چالش جدی روبه‌رو می‌سازد. براین اساس، شناخت هرزه‌نگاری به عنوان عاملی که به اخلاق و عفت عمومی آسیب می‌زند، ضروری به نظر می‌رسد. هرزه‌نگاری در فضای مجازی (سایبری یا رایانه‌ای)، نقش بسزایی در نابسامانی و فروپاشی ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی داشته و رواج آن در فضای تبادل

ارتباطات و اطلاعات سبب تزلزل نهاد خانواده، بی‌بندوباری جنسی، افزایش فحشا، بیماری‌های روحی و روانی و در نهایت بی‌حرمتی به ارزش‌های انسانی می‌شود (ابراهیمی، 1393: 9).

با توجه به موارد گفته‌شده و بر اساس معیارهای مذهبی و اجتماعی جامعه ایرانی - اسلامی، قانون‌گذار اقدام به جرم‌نگاری هرزه‌نگاری رایانه‌ای کرده و تمامی مصادیق، صور و گونه‌های آن را ممنوع اعلام کرده و برای مرتکبان آن پاسخ‌های دولتی در قالب مجازات در نظر گرفته است. با در نظر گرفتن پاسخ‌های دولتی، اقدامات پیشگیرانه اجتماعی و وضعی در حاشیه قرار گرفته‌اند و واکنش‌های صحیح به آن نیز کم‌رنگ شده است. پرسش‌های اساسی نوشتار حاضر این است که علت ارتکاب هرزه‌نگاری رایانه‌ای چیست و آیا راهکارهای پیشگیرانه می‌تواند پاسخ‌گویی مقابله با این پدیده باشد؟ نوشتار حاضر در دو بخش تدوین شده است که در بخش نخست علت‌شناسی هرزه‌نگاری رایانه‌ای و در بخش دوم راهکارهای پیشگیرانه مورد بررسی قرار می‌گیرند.

1. تبیین علل گرایش به هرزه‌نگاری رایانه‌ای

1-1. بررسی علل روانی و شخصی گرایش به هرزه‌نگاری

1-1-1. عوامل ژنتیکی

یکی از عوامل ارتکاب هرزه‌نگاری در فضای مجازی، عوامل ارثی و ژنتیکی است. همان‌گونه که افراد از نظر قدرت، سیمای ظاهری، ثروت و اندام‌های فیزیکی داعیه‌دار وراث اجداد و والدین خود هستند، استعدادهای جنایی، خصلت‌های خوب و بد و غیره نیز به افراد منتقل می‌شود. بی‌شک نمی‌توان پیرامون تأثیر عوامل وراثتی بر گرایش افراد به هرزه‌نگاری نظر داد، ولی اختلال‌های ژنتیکی می‌تواند مشکلات رفتاری نابهنجارانه‌ای را به وجود آورد (نوربها، 1389: 118). دو عامل ژنتیکی در گرایش به سمت هرزه‌نگاری تأثیر گذارند: «اختلال کروموزوم‌ها» و «نارسایی‌های فیزیولوژیک» است. هریک از سلول‌های بدن انسان 23 جفت کروموزوم دارد که اختلال در آن‌ها می‌تواند باعث تشکیل شخصیت مجرمانه و ضد اجتماعی شود (پنیاتل، 1970: 306). از این جهت، بسیاری از افراد مبتلا به انحراف‌های جنسی و هرزه‌نگاری، دارای اختلال در جفت 23 کروموزوم‌ها و عدم توازن بین هورمون‌ها و ترشحات دارند که منجر به بزهکاری می‌شود (دانش، 1381: 195).

این اختلال کروموزوم مرتکبان را به جرایم جنسی، آدم‌کشی، سرقت و هرزه‌نگاری سوق می‌دهد.

برخی دانشمندان معتقدند نزدیک به یک سوم بزهکاران، دچار اختلال‌های ژنتیکی و کروموزومی هستند (مظلومان، ۱۳۵۵: ۴۲). همچنین نارسایی‌های فیزیولوژیک از دیگر عوامل وراثتی و ژنتیکی هرزه‌نگاران به شمار می‌روند. نارسایی فیزیولوژیک عبارت است از: اختلال در عملکرد یک سلول که به دو دسته نارسایی‌های عملکرد ارگان‌ها، نارسایی و انتقال فیزیولوژیک کودک در آستانه بلوغ تقسیم می‌شود (پیناتل، ۱۹۷۰: ۲۷۱). دوران بلوغ آشکارترین و رساترین تکامل انسان در دوره زندگی است (کی‌نیا، ۱۳۸۸: ۳۲۹) و اگر کودکی در این دوران بزهکار یا بزه‌دیده آثار هرزه‌نگارانه شود و میل جنسی و بلوغ‌اش دچار اختلال و نارسایی شود، زمینه‌سازی انحراف جنسی خواهد شد. به نظر می‌رسد افرادی که علت ارتکاب هرزه‌نگاری‌شان عوامل وراثتی است، نیازمند اصلاح و درمان باشند و نه اینکه مجازات‌کردن تأثیری بر حال آن‌ها ندارد، بلکه عواقب سوء و زیان‌باری را متوجه نظام عدالت کیفری می‌کند. این واقعیت باید همواره در خاطر کنش‌گران نظام عدالت کیفری باشد که همه هرزه‌نگاران مجرم و دشمن جامعه نیستند و چه‌بسا بسیاری از آن‌ها «بیمار» هستند و نیازمند «درمان» نه کیفر.

2-1-1. اختلال‌های روانی

هرزه‌نگاران رایانه‌ای اصولاً افرادی‌اند که از اختلال‌ها و انحراف‌های جنسی رنج می‌برند و باید به این نکته توجه داشت که بسیاری از هرزه‌نگاران جدای از زمینه‌های ژنتیکی و وراثتی که پیش‌تر گفته شد، دارای اختلال روحی و روانی و جزء منحرفان جنسی و نه مجرمان جنسی هستند. بر این مبنا می‌توان رابطه‌ای دوسویه و پیوسته را میان پیامدهای مخرب هرزه‌نگاری بر شخصیت و رفتار افراد از یک‌سو، و گرایش منحرفان جنسی به تولید، توزیع و مصرف آثار هرزه‌نگارانه از سوی دیگر برقرار کرد. به عبارت دیگر، برای شناخت اشخاصی که مبادرت به تولید و توزیع و مصرف آثار هرزه‌نگارانه می‌کنند، باید به رابطه‌ای متقابل و دوسویه در به‌انحراف‌کشیدن رفتار جنسی در میل به تولید آثار هرزه‌نگارانه توجه داشت.

اغلب هرزه‌نگاران رایانه‌ای در ابتدا بزه‌دیده هرزه‌نگاری بوده‌اند که به تدریج دچار انحراف جنسی و مبتلا به هرزه‌نگاری شده‌اند؛ از این‌رو با کسانی مواجهیم که از نظر شخصیتی منحرف هستند و در اصطلاح از هنجارهای اساسی جامعه فاصله گرفته‌اند و با علت‌شناسی و در پی آن شناخت دقیق این

منحرفان، اصلاح و درمان نیز راحت‌تر صورت می‌گیرد. چنان‌چه در گونه‌شناسی هرزه‌نگاران بر مبنای بزه‌کار گفته شد، هرزه‌نگاران به چند دسته تقسیم می‌شوند: هرزه‌نگاران بچه‌باز (کسل و برشتین، 1383: 262)، هرزه‌نگاران خودآزار، هرزه‌نگاران مبتلا به جنون مقاربت (دانش، 1381: 193)، هرزه‌نگاران خودارضای و خودنما (گودرزی، 1377: 1872)، و هرزه‌نگاران چشم‌چران (موحدی، 1382: 252).

علت اصلی ارتکاب هرزه‌نگاری، اختلال‌های شخصیتی و بیماری‌های روانی است، چنان‌چه بر اساس نظر زیگموند فروید، ریشه انحراف‌های جنسی (زنا، لواط، مساحقه، قوادی، روسپیگری، هرزه‌نگاری وغیره) ناراحتی و اختلال‌های روانی است که بیشتر ریشه در کودکی افراد دارد (ولیدی، 1390: 71) و از این جهت است که پاسخ‌دهی به انحراف‌ها باید غیررسمی و به شیوه «اصلاحی و درمانی» باشد نه بر اساس کیفرهای سرکوب‌گر و سزادهنده. در جرم‌انگاری، کیفرگذاری، کیفردهی، قضازدایی و اجرای احکام هرزه‌نگاری به این دلیل که جزء مسائل مرتبط با شرایط روحی و روانی است، نیازمند سازوکارهای روان‌شناختی و بهره‌گیری از روان‌شناسان مجرب هستیم تا نتیجه مطلوب که همانا پیشگیری از وقوع هرزه‌نگاری است، به دست آید تا از آثار و پیامدهای مخرب آن و همچنین از وقوع جرایم شدیدتر جلوگیری شود.

3-1-1. جذابیت هرزه‌نگاری

هم «فضای مجازی» با توجه به شرایط ویژه‌اش دارای جذابیت و تنوع است و هم «هرزه‌نگاری و امور جنسی» از جذابیت بالایی برخوردار است. حال اگر «هرزه‌نگاری در فضای مجازی» که امروزه دسترسی به آن از طریق شبکه‌های رایانه‌ای آسان‌تر شده است، فراهم شود، جذابیت دوچندان خواهد شد. جذابیت امور جنسی و جنس مخالف برای بسیاری از افراد جایگاه خاصی دارد؛ به‌ویژه در دوره نوجوانی و جوانی که با بلوغ جنسی همراه است. به‌طورکلی تمامی پدیده‌هایی که به گونه‌ای با امور جنسی در ارتباط‌اند، کشش و جذابیت ویژه‌ای را به همراه دارند. به این علت که امور جنسی محور اصلی هرزه‌نگاری است، در فضای مجازی نیز برای افراد و به‌ویژه برای کسانی که در سن بلوغ قرار دارند، کشش خاصی به همراه دارد (ابراهیمی، 1393: 70).

جذابیت جنسی و هرزه‌نگاری در فضای مجازی از آن جهت است که بر اساس تحقیقات انجام‌شده، واژه «سکس» بیش از دیگر واژه‌ها در موتورهای جست‌وجو درج می‌شود و به همین دلیل

به وبسایت‌هایی که با عنوان‌های مختلف با مسائل جنسی در ارتباط‌اند، بیش از بقیه رجوع می‌شود که خود بیانگر کنجکاوی و ماجراجویی و لذت‌بخش‌بودن امور جنسی است (عالی‌پور، 1384: 224). پس در رابطه با جذابیت و انگیزه‌های جنسی، با بسیاری از هرزه‌نگاران رایانه‌ای مواجهیم که به راه‌های مختلفی می‌کوشند نیازهای جنسی خود را در فضای مجازی برآورده کنند. این جذابیت و گرایش به امور جنسی و در پی آن هرزه‌نگاری، موجب بروز چالش‌های متعددی نظیر کودک‌دوستی فعال و منفعل (رحیمی‌مقدم، 1388: 20) می‌شود. هرزه‌نگاران، اینترنت را برای هرزه‌نگاری کودک و عکس‌ها و داستان‌های کودکانه که به فعالیت جنسی مشغول‌اند به کار می‌گیرند تا برای ارضای خود یا سوءاستفاده از دیگران به کار رود یا مورد استفاده متجاوزان سریالی به عنف و آزار، و قاتلان سریالی جنسی (جلالی‌فراهانی، 1384: 39) قرار گیرد. بدیهی است با شناسایی علت می‌توان به پاسخ‌های بهتری دست یافت و به تدابیر مطلوب‌تری اندیشید.

1-1-4. کنجکاوی جنسی

انسان‌ها همواره در تلاش‌اند در فعالیت‌هایی مباشرت کنند که علاوه بر حس لذت‌طلبی، سرگرمی و کنجکاوی آنان را نیز تأمین کند؛ هرچند برخی مواقع حس کنجکاوی و به طور ویژه کنجکاوی جنسی موجب تضییع حقوق دیگران می‌شود و در ضدیت با ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی است. فضای مجازی نیز مملو از محرک‌های گوناگون است که تنوع آن‌ها، تمامی سلايق را پوشش می‌دهد و انسان‌های کنجکاو قرن بیست‌ویکم را راضی نگه داشته است (کوره‌پز و همکاران، 1393: 133). همان‌طور که گفته شد، بیشتر محرک‌ها در فضای مجازی مربوط به «سکس و امور جنسی» هستند (عالی‌پور، 1384: 224) و این امر برای هرزه‌نگاران کافی است تا هدف خود را انتخاب کنند؛ بنابراین از علت‌های اصلی درونی و گرایش افراد به هرزه‌نگاری رایانه‌ای کنجکاوی و ماجراجویی‌های جنسی به‌ویژه در سنین نوجوانی و جوانی است.

بسیاری از نوجوانان و جوانانی که به هرزه‌نگاری روی می‌آورند به علت کنجکاوی جست‌وجوهایی در فضای مجازی انجام داده‌اند و با عکس و فیلم‌های پورنوگرافی مواجه شده‌اند. در یک مورد، دختری نوزده‌ساله به نام مهسا به واسطه مشکلی که در زمینه روابط جنسی برایش به وجود آمده بود، به مرکز مشاوره مراجعه می‌کند. وی متوجه شده بود که برخی کانال‌های تلویزیون

ماهواره توسط والدینش قفل شده‌اند. او تلاش می‌کند قفل‌ها را باز کند و برای نخستین بار با فیلم‌های پورنوگرافی مواجهه و جذب آن‌ها می‌شود که به تدریج سبب ایجاد چالش‌های جنسی در او شده بود (کاوه، 1386: 25). از همین مثال آشکار است که اگر پیشگیری وضعی (قفل کردن) به صورت هدفمندتر و بر پایه اصول منطقی تری انجام می‌شد، پیشگیری از جرم محقق شده بود.

2-1. بررسی علل اجتماعی و بیرونی گرایش به هرزه‌نگاری

1-2-1. عوامل خانوادگی

خانواده نخستین نهادی است که افراد در آن چشم می‌کشند و در آن رشد و پرورش می‌یابند. خانواده در جهت‌دهی باورها، ارزش‌ها، هنجارها و نمادهای مورد قبول یک جامعه نقش اساسی دارد و از این جهت زمینه‌همنوایی فرد با دیگر اعضای جامعه را فراهم می‌سازد (قاسمی‌روشن، 1381: 14). نقش خانواده در علت جرم تا بدان‌جاست که جرم‌شناسان تأکید دارند منش و رفتارهای بزهکارانه در جامعه تا اندازه زیادی با توجه به ویژگی‌های محیط خانوادگی او رقم می‌خورد (گریف، 1948: 223). بی‌تفاوتی و سهل‌انگاری خانواده و فقدان تربیت درست سبب ارتکاب اعمال و رفتارهای غیراجتماعی و ضد اجتماعی می‌شود. برای مثال، روابط دوستی با هم‌جنس، رفت‌وآمدهای متعدد خانوادگی با غریبه‌ها، شرکت در مهمانی‌های شبانه و خانوادگی، بیرون‌ماندن در شب و استعمال قلیان و مواد مخدر از زمینه‌هایی است که اگر توسط نهاد خانواده کنترل شوند، پیشگیری از جرم صورت می‌گیرد.

عوامل ناشی از چالش‌های خانوادگی نیز در گرایش افراد به هرزه‌نگاری در فضای مجازی نقش اساسی دارد. در خانواده‌هایی که اعتدال وجود ندارد (شامبیاتی، 1389: 205) و پرده‌پوشی نسبت به مسائل جنسی رعایت نمی‌شود، مصرف آثار هرزه‌نگارانه بیشتر از خانواده‌های هنجارمند است. در خانواده‌هایی که اعضای آن به اعتیاد به مواد مخدر، مشروبات الکلی یا خودهرزه‌نگاری دچارند، گرایش افراد به هرزه‌نگاری بیشتر است. به‌طوری‌که امروزه تجارت کودکان و سوءاستفاده از آن‌ها برای ساخت عکس و فیلم هرزه‌نگارانه در خانواده‌های دارای اعتیاد، قابل توجه است. به‌طورکلی در خانواده‌های ازهم‌گسیخته که نهاد خانواده در آن متشنج و ولنگار است، گرایش به هرزه‌نگاری زیاد است (دانش، 1381: 242؛ شامبیاتی، 1389: 272). ازهم‌گسیختگی خانوادگی در دختران علاوه بر اینکه موجب فرار از منزل و در پسران موجب ترجیح بیرون به خانه می‌شود، ایجاد «هرزه‌نگاری» را

نیز به دنبال دارد. با توجه به تحول زندگی انسانی در سال‌های اخیر و به واسطه فضای مجازی و اینترنت، فرار از خانه و ترجیح دادن محیط بیرون بر خانه کم‌رنگ‌تر شده و وقت‌گذرانی در فضا و خلوت مجازی و روی آوردن به سکس‌چت، کنش‌های هرزه‌نگارانه و غیره پُررنگ شده است که اگر با تدابیر کلان مدیریتی نهاد خانواده حمایت و حفاظت شود، رفتارهای غیراجتماعی و ضد اجتماعی نیز کمتر می‌شود و در بسیاری موارد پیشگیری به عمل می‌آید.

2-1. عوامل اقتصادی

تأثیر عوامل اقتصادی در بروز جرایم گوناگون و به‌ویژه جرایم و انحراف‌های جنسی هم از منظر جرم‌شناسی و هم از منظر سیاسی مورد توجه است. جرم‌شناسان مارکسیست، نظام سرمایه‌داری و نابرابری اقتصادی را منشأ بروز جرایم و از جمله جرایم جنسی می‌دانستند (کی‌نیا، 1388: 183؛ سلیمی و داوری، 1386: 382؛ جرج ولد و همکاران، 1380: 366؛ نجفی ابرندآبادی و هاشم‌بیگی، 1390: 189). شیوه و مدل اقتصادی و پیامدهایی که از اقتصاد یک جامعه ناشی می‌شود، اثر تعیین‌کننده‌ای بر زندگی جنسی و گرایش افراد تشکیل‌دهنده آن جامعه به هرزه‌نگاری دارد. در نظام اقتصادی که شغل مناسب، درآمد مناسب و برابری و عدالت اقتصادی وجود داشته باشد، افراد به کارهای مشروع روی می‌آورند و در صورتی که نابرابری اقتصادی حاکم باشد، برخی به جای کار در امورات مشروع، کار در «صنعت پورنوگرافی» را پیشه خود می‌سازند.

در عصر حاضر و با توجه به صنعتی شدن هرزه‌نگاری و همچنین ظهور و بروز فضای مجازی و شبکه‌های گسترده اینترنتی، هرزه‌نگاری نوعی کالا است که مورد تقاضای بسیاری از افراد است. تا زمانی که تقاضا و مصرف وجود داشته باشد، تولید و کارگران جنسی نیز وجود خواهند داشت. به عبارت دیگر، شرایط اقتصادی فرد و جامعه، رابطه مستقیمی با جرم دارد و نابرابری اقتصادی، مولد بزهکاری است (غفاری چراتی و اکرادی، 1396: 54)؛ از این رو می‌توان اقتصاد را از جهات مختلف علت هرزه‌نگاری دانست: از جهت سودآوری و صنعت برای تولیدکننده‌ها، از جهت کار برای زنان و مردانی که به‌عنوان کارگر جنسی تن به اعمال و رفتارهای هرزه‌نگارانه می‌دهند، و از جهت فروش به مصرف‌کنندگان که با خرید و استفاده آثار و محتویات هرزه‌نگارانه سود و درآمد هنگفتی را برای صاحبان این صنایع به ارمغان می‌آورند.

به نظر می‌رسد تا زمانی که پول‌های کلان در هرزه‌نگاری ردوبدل می‌شود، این صنعت نیز زنده است و تولیدکنندگان، بازیگران و مصرف‌کنندگان گرایش به هرزه‌نگاری دارند. اینجاست که اقدامات کیفری و سرکوب‌گر پاسخ‌گو نیستند، زیرا این اقدامات در سطح بین‌المللی رخ می‌دهند و مجازات‌کردن و سزادادن تولیدکنندگان اصلی ممکن نیست. ازسوی دیگر این اعمال در واقع جزء انحراف‌های جنسی‌اند که نیازمند اصلاح و درمان هستند. اگر می‌خواهیم از نظر جنسی جامعه سالمی داشته باشیم، باید با رویکرد اصلاحی، درمانی، تربیتی و پیشگیرانه جلو برویم تا نتیجه مثبت و مطلوب حاصل شود.

1-2-3. عوامل سیاسی

در بسیاری از کشورها، قوای حکومتی از بانیان و حمایت‌کنندگان صنعت هرزه‌نگاری است. از این جهت، رویکردهای سیاسی حکومت را می‌توان یکی از عوامل اصلی و مهم توسعه و گسترش هرزه‌نگاری در فضای مجازی دانست. در حال حاضر در کشورهایی که داعیه‌دار صنعت پورنوگرافی‌اند مانند آمریکا، هلند، انگلستان و آلمان این شغل و کاری عمومی است که دولت‌ها از کنار آن درآمد فراوانی کسب می‌کنند. با قانونی و صنعتی‌شدن هرزه‌نگاری، سرعت ارائه خدمات جنسی افزایش یافته و هم تولید و هم مصرف آن رشد داشته است به‌طوری‌که استفاده، تولید و انتشار آثار هرزه‌نگارانه در جامعه نهادینه می‌شود. همچنین برخی از قوای حاکمه که چندان به فکر مصالح و منافع مردم نیستند، با فراهم‌کردن تولیدات هرزه‌نگارانه، ذهن افراد و مردم جامعه را از حقوق اساسی و قانونی خویش منحرف ساخته و علاوه‌بر اینکه از تولید آثار هرزه‌نگارانه سود می‌برند، مردم را هم از حقوق قانونی خویش دور می‌سازند و به‌اصطلاح آن‌ها را «فریب سیاسی» می‌دهند، زیرا حکومت‌کردن بر مردمی که در فکر هرزه‌نگاری باشند، بسیار راحت‌تر از مردمانی است که ذهنی باز و فارغ از این مسائل دارند (ابراهیمی، 1393: 86)؛ ازاین‌رو یکی از زمینه‌های مهم به‌ویژه در کشورهایی که هرزه‌نگاری در آن‌ها قانونی و مجاز است، عوامل سیاسی و رویکرد هیئت‌حاکمه است که با اهداف مشخص به حمایت از تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان هرزه‌نگاری می‌پردازد.

1-2-4. عوامل فرهنگی

مهم‌ترین علت گرایش به هرزه‌نگاری در فضای مجازی، از منظر گرایش اجتماعی و بیرونی، ریشه در عوامل فرهنگی دارد. منظور از «عوامل فرهنگی» تمامی ابعاد فرهنگی از باورهای مذهبی، آداب و

عادات، اخلاق و همچنین سازمان‌های متولی تعلیم و ترتیب و رسانه‌های جمعی است که همگی در بزهکاری نقش اساسی دارند (شامبیاتی، ۱۳۸۹: ۲۳۱). حتی می‌توان متولیان و سیاست‌گذاران حوزه فناوری ارتباطات و اطلاعات و شورای عالی انفورماتیک و اداره‌کنندگان اینترنت را یک علت فرهنگی مؤثر در گرایش به هرزه‌نگاری دانست زیرا فقدان مدیریت کلان فرهنگی می‌تواند موجب اشاعه هرزه‌نگاری در جامعه شود. در بین عوامل فرهنگی، دو عامل بیش از دیگر عوامل تأثیر دارد: یکی بی‌توجهی به ارزش‌های مذهبی و دیگری تأثیر ابزارهای ارتباطات جمعی مانند سینما، تلویزیون، مطبوعات و ماهواره است (کاوه، ۱۳۸۶: ۲۶-۲۷).

زمانی که پابندی اخلاقی به ارزش‌های معنوی و مذهبی وجود ندارد، هرزه‌نگاری به‌آسانی توسط کاربران نادیده گرفته می‌شود و در نهایت بزهکار یا بزه‌دیده هرزه‌نگاری می‌شوند. همچنین رسانه‌های گروهی و به‌طور خاص فضای مجازی دارای چنان قدرت و جذابیتی هستند که می‌توانند تفکر و فرهنگ جامعه را دگرگون کنند. وسایل ارتباطات جمعی نوین مانند شبکه‌های اجتماعی (تلگرام، فیس‌بوک، اینستاگرام و واتساپ) بسیار نیرومندند و می‌توان از آن‌ها در راه خیر یا شر با تأثیر شگرف سود برد. چنانچه همین وسایل کنترل نشود، امکان استفاده از آن‌ها در راه شر بیش از خیر است (ستوده، ۱۳۷۳: ۲۰۳). به نظر می‌رسد در جامعه ایرانی کنونی، شر وسایل ارتباطی نوین گریبان‌گیر اعضای جامعه شده و این ابزارهای نوین موجب گرایش افراد به انحراف‌های جنسی و اخلاقی از جمله «هرزه‌نگاری رایانه‌ای» شده است.

۱-۳. بررسی علل بزه‌دیده‌شناختی و گرایش به هرزه‌نگاری

۱-۳-۱. سبک زندگی زنان هرزه‌نگار

سبک و مدل زندگی متفاوت زنان هرزه‌نگار در مقابل زنانی که زندگی عاری از انحراف جنسی دارند، می‌تواند از علت گرایش به هرزه‌نگاری و بزه‌دیدگی باشد. مدیریت ظاهر به‌عنوان یکی از جلوه‌های سبک زندگی زنان هرزه‌نگار، نشان از اهمیت بالای این مقوله در گسترش هرزه‌نگاری دارد. انسان‌ها و خاصه زنان میل به نمایش بدن خود برای تأثیرگذاری بر دیگران دارند. زن‌ها همواره خود را آن‌گونه که جمع می‌پذیرد، به نمایش می‌گذارند و بدن خود را به گونه‌ای مدیریت می‌کنند که خوشایند متقاضیان باشد (ربانی خوراسگانی و قانع عزآبادی، ۱۳۹۴: ۵۸). در حال حاضر گسترش

فناوری‌های رایانه‌ای و تنوع رسانه‌های جمعی سبب افزایش هرزه‌نگاری رایانه‌ای شده و زنان بسیاری خواسته یا ناخواسته به واسطه مدل زندگی‌شان بزه‌دیده می‌شوند. عضویت در شبکه‌های اجتماعی مانند تلگرام، فیس‌بوک، لاین، وی‌چت، تانگو، بی‌تالگ، وایبر، اینستاگرام و واتساپ در جهت پیشبرد مقاصد مرتبط با حرفه هرزه‌نگاری از جمله پیدا کردن مشتری، به‌نمایش گذاشتن عکس‌های برهنه به قصد تحریک متقاضیان از کارکردهای منفی مدل زندگی زنان هرزه‌نگار است. سه عامل جذابیت غریزه جنسی، لذت‌بخش بودن فضای مجازی و سبک زندگی زنان هرزه‌نگار، «فضای مجازی» را به «فضای جنسی» تبدیل کرده است که حتی بسیاری از زنان غیرحرفه‌ای با تلفن‌های همراه ساده به تولید و انتشار و معامله محتویات هرزه‌نگارانه روی می‌آورند؛ از این رو مدل و سبک زندگی زنان هرزه‌نگار در فضای مجازی یکی از عوامل اصلی بزه‌دیده شدن خود آنهاست که برخی خواسته و حرفه‌ای چنین مدلی را انتخاب می‌کنند و برخی ناخواسته و از سر کنجکاوی، ماجراجویی و تقلید چنین سبکی از زندگی را برمی‌گزینند. به نظر می‌رسد کیفردهی زنانی که این سبک زندگی برایشان نهادینه شده است، کارآمد نیست و راه‌حل این افراد تدابیر و اقدامات پیشگیرانه اجتماعی و وضعی است تا مدل زندگی‌شان را تغییر داده و از زندگی هرزه‌نگاری به سبک زندگی عادی تغییر مسیر دهند.

2-3-1. نیازهای جنسی بزه‌دیده

نیازهای جنسی حالت انگیزشی از میل و آرزوی جنسی افراد و فعالیت‌هایش است که وی را به سمت مسائل جنسی تشویق و ترغیب می‌کند. میل و نیاز جنسی یکی از جنبه‌های مهم زیستی است که از فردی به فردی و نیز بسته به شرایط و اوضاع احوال، زمان و مکان متفاوت است. امیال و نیازهای جنسی دارای نشانه‌های داخلی و خارجی است که ممکن است به شکل انحراف‌های جنسی و بزه‌دیدگی به صورت «هرزه‌نگاری» نمود یابد. در کشورهایی که آزادی جنسی وجود ندارد و این آزادی جنسی توسط قانون‌گذار کیفری ممنوع اعلام شده است، نیازهای جنسی در فضای مجازی و به طور پنهانی برآورده می‌شود. افراد انسانی با شدت یافتن امیال و نیازهای جنسی که قوانین اجازه آزادی جنسی را از آنها سلب کرده و قدرت کنترل بر نیازهای جنسی را نیز نداشته باشند، فضای مجازی را راه‌حل مناسبی تشخیص می‌دهند؛ بنابراین یکی از راه‌های برطرف کردن نیاز جنسی ورود

به شبکه‌های مجازی مانند فیس‌بوک، توییتر، تانگو، لاین، تلگرام و اینستاگرام است. در همین فضای مجازی افراد از طریق عملی که غیرقانونی است با سکس‌چت، برقراری ارتباط تصویری از طریق وب‌کم و ارسال عکس و فیلم برهنه برای یکدیگر و غیره نیازشان را برطرف می‌سازند؛ بدین ترتیب کسانی که قصدشان صرفاً رفع نیاز جنسی بوده وارد عرصه هرزه‌نگاری رایانه‌ای شده‌اند و می‌توان گفت بزه‌دیدگی نیز رخ داده است (تاج‌بخش و همکاران، 1391: 4)؛ بنابراین یک کاربر در فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی با ارسال درخواست دوستی برای دیگر افراد و برقراری ارتباط تصویری هرزه‌نگارانه، شرایط «بزه‌دیدگی جنسی» خود را فراهم آورده است. طرفین با ارسال تصاویر و فیلم‌های شخصی و تحریک‌کردن یکدیگر زمینه بزه‌دیدگی‌شان را فراهم می‌آورند؛ بنابراین یکی از علت‌های گرایش افراد به سمت هرزه‌نگاری رایانه‌ای، نیازهای جنسی است که در نهایت منجر به بزه‌دیدگی افراد می‌شود.

3-1-3. نیازهای عاطفی بزه‌دیده

از دیگر عوامل مهم و تأثیرگذار در بزه‌دیدگی هرزه‌نگاران رایانه‌ای، برطرف‌کردن نیازهای عاطفی است. در واقع کمبودهای عاطفی و محبت که ریشه در زمینه‌های خانوادگی دارد، موجب بروز و ظهور بزه‌دیدگی جنسی و هرزه‌نگاری می‌شود. بسیاری از هرزه‌نگاران نه با هدف جنسی که در سطرهای پیشین به آن اشاره شد، بلکه با هدف کسب حمایت اجتماعی، کاهش احساس تنهایی، افزایش توانمندی‌ها و پُرکردن خلأ عاطفی از فضای مجازی استفاده می‌کنند (فیاض‌بخش و همکاران، 1390: 102). بسیاری از کاربران می‌کوشند از میان میلیون‌ها کاربر فضای مجازی و شبکه‌های گسترده رایانه‌ای، دوستی پیدا کنند و از طریق برقراری ارتباط، خلأ عاطفی‌شان را جبران کنند. ممکن است افرادی که در دنیای واقعی به دلایل فردی و اجتماعی احساس تنهایی آزرده‌نده‌ای را تجربه می‌کنند یا از زندگی در دنیای واقعی رضایت ندارند، در فضای مجازی دنبال محبت و صمیمت باشند (ضیاحی و پورقنبری، 1391: 7). کسانی که احساس می‌کنند نیازهای عاطفی‌شان به‌هیچ‌وجه در دنیای واقعی ارضا نمی‌شود، به فضای مجازی پناه می‌آورند و این‌گونه راه را برای بزه‌کاران سایبری باز می‌کنند زیرا شرایط بزه‌دیدگی خود را مهی‌تر کرده‌اند. یکی از اصلی‌ترین دلایل و انگیزه‌های حضور کودکان و زنان که در نهایت بزه‌دیده هرزه‌نگاری

رایانه‌ای می‌شوند، جبران نیازهای عاطفی است. بسیاری از بزه‌دیدگان هرزه‌نگاری و به‌ویژه کودکان و زنان برای پُرکردن احساس تنهایی و جبران خلأ عاطفی وارد فضای مجازی می‌شوند. بزه‌کاران سایبری نیز از این فرصت سوءاستفاده می‌کنند و پس از دوستی و جلب اعتماد، تقاضای عکس و فیلم‌های شخصی و خصوصی می‌کنند. معمولاً ارسال و انتشار این عکس‌ها و فیلم‌ها توسط بزه‌دیده‌ای که خلأ عاطفی داشت، به‌راحتی انجام می‌شود و البته ارسال این محتویات هرزه‌نگارانه پیامدها و آثار دیگری نیز به همراه دارد. بدین ترتیب، یکی از دلایل گرایش افراد و به‌ویژه زنان و کودکان به هرزه‌نگاری، کمبود محبت و برطرف کردن نیازهای عاطفی است که فرد ناخواسته بزه‌دیده هرزه‌نگاری می‌شود.

1-3-4. نیازهای مالی بزه‌دیده

نیازهای مالی به طور ذاتی یک آسیب و چالش است و فقر حامل این پیام است که بیشتر افراد نیازمند از نظر مالی که به اصطلاح زیر خط فقر زندگی می‌کنند، می‌توانند افرادی نابسامان و چالش‌زا برای جامعه باشند. مشکلات اقتصادی اغلب سبب بروز جرایم می‌شود. نیازهای مالی نقش بسزایی در بزه‌دیده‌شدن و به‌ویژه بزه‌دیدگی جنسی مانند دایرکردن و کارکردن در مراکز فساد و فحشا، هرزه‌نگاری، روسپیگری و غیره دارند. نیازهای مالی و فقیر تسهیلات و فرصت‌ها، بسترهای مناسب بزه‌دیده‌شدن را خواسته یا ناخواسته برای بزه‌کاران و سودجویان فراهم می‌کند.

با گسترش فضای مجازی، نیازهای جدید، منافع جدید، محصولات جدید و راه‌های کسب‌وکار جدید نیز به وجود آمده است. با این شرایط، بسیاری از بزه‌کاران سایبری با انگیزه‌های مالی وارد فضای مجازی می‌شوند و در سودای اشتغال و درآمدزایی عده‌ای را طعمه بزه‌دیده هرزه‌نگاری قرار می‌دهند. امروزه به دلایل شرایط نامساعد اقتصادی و اشتغال‌یابی برای جوانان، بسیاری افراد ناگزیر برای کسب منافع و نیازهای مالی رو به هرزه‌نگاری می‌آورند و به‌عنوان کارگردان هرزه‌نگاری در شبکه‌های مختلف رایانه‌ای فعالیت می‌کنند. یکی از دلایل گرایش جوانان به هرزه‌نگاری، رفع نیازهای مالی است که با ارسال عکس و فیلم‌های مبتذل و مستهجن و گاه در قالب نویسندگی داستان‌های سکسی، درآمدزایی می‌کنند که در واقع بزه‌دیده هرزه‌نگاری هستند نه بزه‌کار، پیامدهای مخرب این‌گونه رفتارها بیش از منافع آن است.

نکته قابل‌تأمل در مورد گرایش افراد به نیازهای مالی از قبل هرزه‌نگاری این است که این نیاز

اصولاً پدیده‌های دیگری مانند روسپیگری، جرایم جنسی، قوادی و غیره را به همراه خواهد داشت. به نظر می‌رسد با سالم‌شدن اقتصاد و عدالت اقتصادی در جامعه بسیاری از این چالش‌ها که برخاسته از نیازهای مالی است، برطرف شود. مهم‌ترین راهکار در مورد جرایم جنسی پیشگیری از آنهاست (عزیزی، 1392: 68) که در اینجا کارکرد نهادهای غیررسمی به‌عنوان ابزار کارآمد سیاست جنایی ضروری به نظر می‌رسد.

2. روش‌های پیشگیری از ارتکاب هزینه‌نگاری رایانه‌ای

2-1. پیشگیری از هزینه‌نگاری از منظر روش‌های پیشگیری رشدمدار

2-1-1. تدابیر خانواده‌محور

نخستین محیطی که توجه متولیان امر پیشگیری اجتماعی رشدمدار (زودرس) را به خود جلب می‌کند، «خانواده» است؛ بنابراین باید با آموزش‌دادن از راه‌های مختلف، آن‌ها را از مزایا و معایب فضای مجازی مطلع ساخت (غفاری چراتی و اکرادی، 1396: 82). تدابیر خانواده‌محور شامل برنامه دیدارهای خانگی، آموزش‌های پیش‌دبستانی، آموزش پدر و مادر و در نهایت حفظ و کیان خانواده است. دیدارهای خانگی نیازمند وجود افراد متخصص و آموزش‌دیده مانند پرستاران، مددکاران اجتماعی، روان‌شناسان تربیتی و متخصص در حوزه فضای مجازی، جرم‌شناسان فضای مجازی و مدرسان کاربرد است. با آموزش این افراد، خانواده‌ها آگاهی لازم را در جهت استفاده و مزایا و معایب فضای مجازی درمی‌یابند تا اگر در محیط خانواده چالشی همانند بیماری هزینه‌نگاری و اعتیاد به آن وجود دارد، پیشگیری شود. در نیویورک با پژوهشی دریافتند بازدید پرستاران در دوران بارداری و در دو سال اول زندگی کودک و آموزش مادر دربارهٔ مراقبت از کودک، رشد اهمیت تغذیه کامل کودک و جلوگیری از سیگارکشیدن و مصرف مشروبات الکلی در دوران بارداری، سبب می‌شود در سنین نوجوانی و جوانانی از میزان جرم و جنایت و مصرف مشروبات الکلی کاسته شود (متولی‌زاده نایینی، 1386: 134). همین مورد در «هزینه‌نگاری رایانه‌ای» نیز صادق است. اگر پرستاران، مددکاران و جرم‌شناسان فضای مجازی پیامدهای مخرب هزینه‌نگاری را به پدر و مادر گوشزد کنند، در آینده تأثیر مثبت و مطلوبی هم بر خود پدر و مادر و هم بر کودک دارد.

تدابیر آموزشی خانواده‌محور در مورد پیامدهای مخرب هزینه‌نگاری رایانه‌ای روی کودکان

می‌تواند به آن‌ها کمک کند تا به شکل منطقی‌تر در مقابل محتویات مبتذل و مستهجن واکنش نشان دهند و با شیوه‌های پیشگیرانه، از وضعیت‌های چالش‌برانگیز خودداری کنند (گراهام، ۱۳۸۳: ۴۸). این اقدامات خانواده‌محور در جهت پیشگیری از هرزنگاری رایانه‌ای در دو مرحله انجام می‌گیرد: در مرحله نخست، جامعه در مقابل خانواده وظایفی را بر عهده دارد که شامل اقدامات حمایتی و آموزشی است. به عبارت دیگر، نهادهای دولتی و غیردولتی با مهیاکردن امکانات آموزشی و رفاهی و آگاه‌سازی خانواده‌ها آنان را از پیامدهای هرزنگاری آگاه می‌کردند تا خانواده‌ها در جهت تربیت صحیح فرزندان اقدامات پیشگیرانه را مد نظر قرار دهند. در مرحله دوم، والدین با درک صحیح از نقش و اهمیت خانواده بر کنترل هرزنگاری، راهکارهای مناسب را در جهت پیشگیری از بزهکاری یا بزه‌دیده‌شدن فرزندان در پیش می‌گیرند. والدین از طریق نصب نرم‌افزارهای فیلترینگ‌کننده بر رایانه‌های شخصی کودکان، آموزش به فرزندان و اقدامات کنشی، می‌توانند مانع گرایش فرزندان به تصاویر و صحنه‌های هرزنگارانه شوند. در واقع تا پیش از دوران مدرسه و از سنین نوزادی تا هفت‌سالگی «خانواده» و به‌ویژه «پدر و مادر» وظیفه پیشگیری از هرزنگاری را بر عهده دارند.

2-1-2. تدابیر مدرسه‌محور

پس از دوران نوزادی تا هفت‌سالگی که عمده رشد و تربیت کودک در خانواده و نزد پدر و مادر است، وارد محیط جدیدی با عنوان «مدرسه» می‌شود. نقش مدرسه از آن جهت اهمیت دارد که فرد از هفت تا هفده‌سالگی در این محیط زندگی می‌کند و تدابیر آموزشی و پرورشی مدرسه می‌تواند در جهت شکل‌گیری افراد بسیار مؤثر باشد؛ از این رو یکی از مؤثرترین ابزارهای رسیدن به جامعه سالم و دور از انحراف‌های اخلاقی، مداخله مثبت و مطلوب در محیط مدرسه است (زاهدیان و غفاری چراتی، ۱۳۹۶: ۱۰۲). برنامه‌های مبتنی بر مدرسه متمرکز بر رشد شناختی کودکان و مهارت‌های اجتماعی در زمینه حل و کنترل مشکلات است که اگر در محیط مدرسه با اقداماتی مانند تشویق رفتارهای مطلوب کودکان، افزایش تجربه‌های مثبت کودکان در مدرسه، آموزش درس حقوق فضای مجازی، آموزش صحیح کار با رایانه و حفاظت از داده‌های شخصی همراه باشد، می‌تواند نتایج مطلوبی را برای آینده کودکان به ارمغان آورد.

در کانادا برنامه‌ای به منظور شرکت نوجوانان متعلق به خانواده‌های با سطح درآمد پایین در

فعالیت‌های ورزشی، موسیقی و دیگر فعالیت‌های اجتماعی به مدت سه سال اجرا شد که بهبود مهارت نوجوانان شرکت‌کننده در این برنامه در زندگی اجتماعی، میزان دستگیری کمتر و همچنین ارتکاب رفتارهای مجرمانه کمتری را به همراه داشت (متولی‌زاده نایینی، 1386: 135). همین مورد می‌تواند در هرزه‌نگاری نیز صادق باشد. در محیط مدرسه به جای اینکه دروس کم‌اثر آموزش داده شود، شیوه استفاده صحیح از فضای مجازی، کارهای مثبت اینترنت و عواقب هرزه‌نگاری آموزش داده شود تا پیشگیری رشدمدار صورت پذیرد. اگر دو نهاد «خانواده» و «مدرسه» که در شکل‌گیری شخصیت کودکان نقش اساسی دارند، آموزش‌های تربیتی صحیحی را ارائه دهند، دیگر هرزه‌نگاری سایبری نخواهیم داشت؛ یا اگر به هر دلیل مرتکب هرزه‌نگاری رایانه‌ای شوند، بازپروری و اصلاح آنان بسیار آسان خواهد بود. خانواده و مدرسه دو محور اصلی پیشگیری رشدمدار یا زودرس هستند، چراکه هم در سنین اولیه هستند و هم تدابیر آموزشی را در اختیار دارند. از این جهت به جای اقدامات کیفری، به متولیان سیاست جنایی، تدابیر پیشگیری رشدمدار توصیه و پیشنهاد می‌شود.

2-1-3. تدابیر همسالان‌محور

علاوه بر نهاد خانواده و مدرسه، از دیگر عواملی که می‌تواند در شکل‌گیری شخصیت کودکان در استفاده از فضای مجازی و پیشگیری از هرزه‌نگاری رایانه‌ای نقش مهمی ایفا کند، «گروه همسالان» است. از منظر پیشگیری اجتماعی رشدمدار، گروه همسالان از دو جهت می‌تواند موجب جلوگیری از هرزه‌نگاری رایانه‌ای شوند. یک مورد آن، سپردن مسئولیت‌های حمایتی و حفاظتی از دیگر افراد و همسالان توسط همسالان دیگر است که سپردن چنین مسئولیتی به افراد، هم برای خودشان مفید است و هم برای گروه هم‌سن‌وسال بی‌فایده نیست، زیرا در گروه همسالان برای حفظ وجهه خود سعی در حفظ رفتارهای سایبری و رعایت اخلاق می‌کنند و از کارهای ناشایست سایبری همانند ارسال عکس و فیلم‌های مبتذل و مستهجن خودداری می‌کنند، زیرا به‌خوبی می‌دانند دیگر افراد گروه از این‌ها تقلید می‌کنند (جلالی فراهانی و باقری اصل، 1386: 142). این موضوع در گروه همسالان برادر، خواهر و افراد و افراد نزدیک خانوادگی بسیار جنبه پیشگیرانه دارد.

به‌کارگیری گروه همسالان می‌تواند در کنترل انحراف‌های سایبری و پیشگیری اجتماعی مانند هرزه‌نگاری و روسپیگری در فضای مجازی مؤثر باشد. اگر این کنترل توسط گروه همسالان

دانش‌آموزان، همسایگان، خانواده و گروه‌های خانوادگی در فضای حقیقی یا مجازی باشد، علاوه بر اینکه به کوچک‌ترها شیوه صحیح از اینترنت و فضای مجازی آموزش داده می‌شود، مراقب اشتباهات و لغزش‌های آنان نیز خواهند بود. چنان‌چه افراد در گروه همسالان که حرف‌شنوی بهتر و بیشتری دارند، آموزش ببینند می‌توانند با پاسخ‌های کنترل‌مانند سرزنش، تقبیح همسالان، فشار افکار همسالان و غیره از ارتکاب دوباره رفتار و انحراف‌های سایبری مصون بمانند. فرض کنید دختر یا پسر نوجوانی در یک گروه تلگرامی عکس یا فیلم مبتذلی ارسال کند، حال اگر همان گروه همسالان با واکنش‌های غیررسمی پاسخ دهند، بی‌شک نتیجه‌ای بسیار مطلوب‌تر از پاسخ‌های رسمی در قالب مجازات به دست خواهد آمد.

2-1-4. تدابیر مراقبت‌محور

اقدامات، تدابیر و واکنش‌های «خانواده» (به‌ویژه پدر و مادر)، «مدرسه» و «گروه همسالان» در صورتی ثمربخش خواهد بود که همراه با «مراقبت‌های سایبری» باشد؛ بدین مفهوم که نهادهای حمایتی همواره مراقبت و هدایت در فضای مجازی را هدف اصلی‌شان قرار دهند. یکی از مهم‌ترین مراقبت‌های سایبری برای پیشگیری از هرزنه‌نگاری رایانه‌ای، مراقبت روزانه است. این نوع مراقبت شامل کودکان تا زمان آغاز مدرسه است که توسط روان‌شناسان، جرم‌شناسان و مددکاران اجتماعی اجرا می‌شود. هدف از این برنامه کمک نهادهای حمایتی متخصص در جهت تربیت سایبری کودک و پیشرفت تعاملات اجتماعی کودکان در محیط و فضاهای جدیدی مانند فضای مجازی است (خسروشاهی و همکاران، 1393: 23). این تدابیر مراقبت‌محور به کودکان کمک می‌کند مرحله گذار از خانواده به مدرسه و گروه همسالان را آسان‌تر انجام دهند (کاری‌و، 1381: 138).

در پیشگیری رشد‌مدار سایبری بیان این نکته ضروری است که در تمامی موارد اعم از خانواده، مدرسه و گروه همسالان علاوه بر اینکه همواره باید تدابیر مراقبتی وجود داشته باشد، تدابیر آموزشی نیز ضروری است. تدابیر آموزش‌محور در جهت پیشگیری از هرزنه‌نگاری رایانه در مورد کودکان توسط این نهادها، در دو بخش آموزش سلامت فضای مجازی و ادبیات اطلاعات رسانه‌ای است (جلالی‌فراهانی و باقری‌اصل، 1386: 145). آموزش سلامت فضای مجازی بدین معناست که از همان دوران کودکی، خانواده، مدرسه و گروه‌های مرتبط و نزدیک به کودک شیوه صحیح استفاده از

فضای مجازی را آموزش دهند تا به جای اینکه کودک در نوجوانی و جوانی گرایش به آثار هرزه‌نگارانه داشته باشد، گرایش به استفاده صحیح و درست داشته باشد. ادبیات اطلاعات رسانه‌ای نیز بدین معناست که کارکردهای مثبت و کارآمد فضای مجازی آموزش داده شود تا کودکان در حال رشد متوجه شوند رسانه‌ها از جمله فضای مجازی، شبکه‌های اجتماعی و اینترنت کارایی بسیار زیاد و مثبتی دارند؛ از این رو اگر پیشگیری اجتماعی رشد‌مدار صورت گیرد، دیگر شاهد هرزه‌نگاری و گرایش به سمت تولید و مصرف نخواهیم بود. به نظر می‌رسد بهترین راهکار برای مبارزه با هرزه‌نگاری سایبری پیشگیری رشد‌مدار باشد که اگر این نوع رویکرد در خانواده، مدرسه و محیط‌های آموزشی جا بیافتد، شاهد فضای مجازی مسمومی نخواهیم بود.

2-2. پیشگیری از هرزه‌نگاری از منظر روش‌های پیشگیری جامعه‌مدار

2-2-1. اصلاح شرایط اقتصادی

محرومیت و کمبودهای اقتصادی یکی از دلایل هرزه‌نگاری در فضای مجازی است و از این جهت، مبارزه با نابرابری‌ها و کمبودهای اقتصادی عامل مهمی در ریشه‌کنی هرزه‌نگاری به شمار می‌رود. کمبودهای اقتصادی به اندازه‌ای اهمیت دارد که در اسناد بین‌المللی به کشورها پیشنهاد شده است. مقدمه پروتکل اختیاری حقوق کودک در مقام پیشگیری و از بین بردن فروش، روسپیگری و هرزه‌نگاری کودکان به این مسئله توجه کرده و عقب‌ماندگی، فقر و نابرابری اقتصادی را از عوامل مؤثر در وقوع این جرایم (به‌ویژه هرزه‌نگاری) دانسته است. این مؤلفه‌ها از پیامدهای محیط اجتماعی نامطلوب است که در آن افراد انسانی تشکیل‌دهنده جامعه فرصت یکسانی برای بروز استعدادهایشان ندارند و در نتیجه راه دستیابی به نیازهای متعارف خود را ناسازگاری با ارزش‌ها و هنجارهای جامعه می‌دانند (شاطری‌پور، 1388: 101) و برای جبران نابرابری اقتصادی، دست به رفتارهایی مانند روسپیگری و هرزه‌نگاری رایانه‌ای می‌زنند.

از بین بردن فقر به طور پایدار از اصلی‌ترین راهکارهای پیشگیری از هرزه‌نگاری رایانه‌ای و درمان‌ماندن از این آسیب اجتماعی است. فقرزدایی پایدار با مهندسی و مدیریت جامعه اقتصادی و در نظر گرفتن تمام ابعاد سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و غیره امکان‌پذیر است (عابدی میانجی، 1388: 57؛ خلفی، 1387: 65). هر جامعه‌ای برای مبارزه با نابرابری‌های اقتصادی و در پی آن مبارزه با

هرزه‌نگاری و مواردی از این دست، در گام نخست باید عوامل محرومیت‌های اقتصادی را در هر بخش شناسایی کند و در قدم بعدی ساختار آن را تشخیص دهد و آنگاه به پیشگیری و مبارزه بپردازد (خسروشاهی و پورقهرمانی، ۱۳۹۰: ۷۲).

در این راستا باید نهادهای متولی دولتی در مسیر بهبود و اصلاح شرایط اقتصادی و توزیع رفاه اجتماعی و عمومی بکوشند، چراکه با ایجاد رفاه عمومی و اصلاح شرایط اقتصادی، هرزه‌نگاری رایانه‌ای کاهش می‌یابد (صیقل و حسینی، ۱۳۸۹: ۷۳). از همین جهت است که پروتکل اختیاری حقوق کودک، دولت‌ها را متعهد و مکلف کرده است که به منظور پیشگیری از فروش، روسپیگری و به‌ویژه هرزه‌نگاری کودکان عوامل عقب‌ماندگی، فقر، نابرابری اقتصادی و توسعه‌نیافتگی را بررسی و همکاری‌های لازم را در پیشگیری از این موارد داشته باشند. همان‌طور که از این پروتکل استنباط می‌شود هرزه‌نگاری در کشورهای توسعه‌نیافته نیازمند حمایت و سازوکار پیشگیرانه جامعه‌محور است تا با بهبود و اصلاح ساختاری و به‌ویژه اصلاح ساختار اقتصادی، شاهد ریشه‌کن شدن اعمال و رفتارهای هرزه‌نگارانه باشیم.

2-1-2. اصلاح سبک زندگی سایبری

سبک زندگی سایبری به این معناست که هر قدر یک فرد شیوه و مدل زندگی فعال‌تری در فضای مجازی (سایبری) داشته باشد یعنی فعالیت‌های شغلی، تفریحی و اوقات فراغت او بیشتر در این فضا باشد، احتمال بزه‌دیدگی او بیشتر است (حسینی و صفری، ۱۳۹۴: ۱۵۶). هرچه هرزه‌نگاران با محیط‌های مجازی و سایت‌های خطرناک یا در زمان‌های خطرناک ارتباط بیشتری برقرار کنند، احتمال بزه‌دیدگی‌شان را نیز افزایش داده‌اند. ادعای اصلی این نظریه، این است که سبک‌های گوناگون زندگی افراد، آن‌ها را در نزدیکی بیشتر بزهکاری و بزه‌دیدگی قرار می‌دهد (هیندلانگ، ۱۹۷۸: ۷۸). سبک زندگی سایبری تبیین می‌کند چگونه قربانی جرم بر فرایند بزه تأثیر می‌گذارد و از این جهت جرم رخدادی تصادفی نیست، بلکه بیشتر نتیجه رفتارها و تعامل‌های بزه‌دیده بالقوه در فضای مجازی است (حاجی ده‌آبادی و سلیمی، ۱۳۹: ۱۲۷).

بر اساس این نظریه زنان و مردانی که اوقات بیشتری در فضای مجازی هستند، احتمال اینکه بزهکار یا بزه‌دیده هرزه‌نگاری شوند، بیشتر از سایرین است. پیشگیری اجتماعی جامعه‌مدار پیشنهاد

می‌دهد با اصلاح و تغییر سبک زندگی، احتمال بزه‌دیدگی هرزه‌نگاری نیز کاهش یابد. با تغییر و اصلاح مدل زندگی سایبری بسیاری از چالش‌های فضای مجازی همانند هرزه‌نگاری سایبری پیشگیری می‌شود و این نوع تغییر برای کودکان و تازه‌واردان به فضای مجازی دارای کارایی بیشتری است، زیرا کسانی که اعتیاد کمتری دارند، راحت‌تر اصلاح می‌شوند و می‌توان مدل زندگی سایبری‌شان را به مدل زندگی سایبری مثبت تغییر مسیر داد. از جمله تغییراتی که می‌توان در سبک زندگی سایبری ایجاد کرد عبارتند از: اصلاح در عکس پروفایل‌ها در شبکه‌های اجتماعی، اصلاح در عضویت در گروه‌ها، تعامل با درخواست‌ها و گپ‌های دوستانه ناشناس در فضای مجازی و کنترل با رفتارهای مزاحم‌گونه و خودکنترلی سایبری که اگر این اصلاح در زندگی سایبری صورت گیرد، از بسیاری از هرزه‌نگاری‌های رایانه‌ای پیشگیری خواهد شد.

3-1-2. فرهنگ‌سازی سایبری

یکی از تدابیر پیشگیرانه اجتماعی جامعه‌مدار که از ظهور و بروز پیامدهای مخرب هرزه‌نگاری رایانه‌ای جلوگیری می‌کند، «فرهنگ‌سازی سایبری» است (بهره‌مند و داوودی، 1397: 43؛ صیقل و حسینی، 1389: 70؛ کندی و همکاران، 1393: 6). نهادهای فرهنگ استفاده صحیح از فضای مجازی می‌تواند بسیاری از چالش‌های موجود فضای مجازی را خنثی کند و کاربران مسیر درست را گزینش کنند. از این نظر، هرزه‌نگاری در فضای مجازی را می‌توان با فرهنگ‌سازی چه در بعد داخلی و چه در بعد بین‌المللی خنثی کرد. در بعد داخلی، تقویت فرهنگ قانون‌مداری، اعتمادسازی نسبت به ظرفیت‌های داخلی جامعه، حمایت از ارزش‌های اجتماعی و همچنین فرهنگ پذیرش برنامه‌های پیشگیرانه، زمینه پیشگیری از هرزه‌نگاری رایانه‌ای را در داخل کشور فراهم می‌آورد؛ زیرا چنانچه مردم بدانند برنامه‌های پیشگیری‌محور به بهبود فضای مجازی و کاهش بزهکاری سایبری می‌انجامد، بهتر در برنامه‌های پیشگیرانه مشارکت خواهند کرد.

در بعد بین‌المللی نیز همان‌طور که در بخش تحولات هرزه‌نگاری بر مبنای اسناد فراملی ملاحظه کردیم، اسناد و کنوانسیون‌های معتبری تصویب شد که در مقدمه و پروتکل بسیاری از آن کنوانسیون‌ها، پیشگیری از هرزه‌نگاری رایانه‌ای به کشورها پیشنهاد شده است. برای مثال، پروتکل اختیاری حقوق کودک در مورد فروش، روسپیگری و هرزه‌نگاری کودکان مقرراتی را در راستای

جلوگیری از وقوع این جرایم تبیین کرده است که در پیشگیری اجتماعی جامعه‌مدار ریشه دارد. کشورهای عضو نیز متعهد شدند اقدامات لازم را جهت شناسایی عوامل هرزه‌نگاری و روسپیکری انجام دهند و در راستای کاهش عوامل یا از بین بردن عوامل جرم‌زا، اقدامات پیشگیرانه را به کار گیرند (خسروشاهی و پورقهرمانی، ۱۳۹۰: ۷۰). در بُعد بین‌المللی با در نظر گرفتن فرامرزی بودن جرایم سایبری و هرزه‌نگاری رایانه‌ای، باید پیشگیری و فرهنگ‌سازی نیز چهره‌ای جهانی به خود گیرد؛ بنابراین یکی از اقدامات مؤثر در جهت پیشگیری از هرزه‌نگاری رایانه، «فرهنگ‌سازی سایبری» است که اگر هم در ابعاد داخلی و هم در ابعاد خارجی و بین‌المللی به این موضوع توجه شود، شاهد خنثی شدن اعمال و رفتارهای هرزه‌نگارانه خواهیم بود.

2-1-4. ایمن‌سازی سایبری

بسیاری از کاربران فضای مجازی تنها برای وقت‌گذرانی و سرگرمی وارد این فضا می‌شوند (حاجیلی، ۱۳۸۸: ۱۲۸). تعداد زیادی از کاربران نیز به هرزه‌نگاری و رفتارهای مشابه آن به دیده سرگرمی می‌نگرند. با توجه به بی‌هدف بودن این تعداد از کاربران، احتمال اینکه آن‌ها به سمت هرزه‌نگاری رایانه‌ای یا وب‌گاه‌های غیرمجاز مبتذل و مستهجن کشانده شوند، زیاد است. مجازی بودن، نداشتن نمود خارجی و ملموس نبودن آثار هرزه‌نگاری رایانه‌ای یکی از عوامل سوق‌یافتن کاربران به ارتکاب این‌گونه جرایم در فضای مجازی است (بهره‌مند و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۷۰). بر این اساس، «ایمن‌سازی فضای سایبری» تأثیر می‌تواند بسزایی در پیشگیری از هرزه‌نگاری رایانه‌ای داشته باشد. در ارتباط با ایمن‌سازی فضای سایبری همکاری متقابل کاربران، نهادهای دولتی و نهادهای جامعه ضروری به نظر می‌رسد. همان‌طور که فضای حقیقی باید ایمن باشد تا بزهکاری‌هایی مانند قتل، سرقت و کلاهبرداری رخ ندهد، فضای مجازی هم باید ایمن باشد تا جرایمی همچون سرقت و کلاهبرداری رایانه‌ای (غفاری چراتی و زاهدیان، ۱۳۹۶: ۱۹ و ۲۷) و هرزه‌نگاری در فضای سایبری به منصفه ظهور نرسند.

یکی از مصادیق ایمن‌سازی فضای سایبری اعلام جرم توسط دیگر کاربران است که با گزارش‌های مختلف فضای مجازی امنیت واقعی خود را پیدا می‌کند؛ از این‌رو با آگاهی‌سازی و گزارش‌های لازم به نهادهای متولی تا حد زیادی می‌توان انتظار داشت پیشگیری از هرزه‌نگاری

رایانه‌ای صورت گیرد. در اغلب شبکه‌های مهم اجتماعی گزارشی با عنوان «محتوای هرزه» وجود دارد که باید گزارش آن توسط کاربران صورت بگیرد. اگر این فرهنگ‌سازی سایبری در مورد گزارش هرزه‌نگاری‌ها صورت گیرد، فضای مجازی و سوءاستفاده‌کنندگان از آن احساس ترس و کنترل می‌کنند و از این جهت، مشارکت جامعه‌مدار کاربران سایبری فضای مجازی را به فضایی ایمن تبدیل می‌کند.

2-3- پیشگیری از هرزه‌نگاری از منظر روش‌های پیشگیری موقعیت‌مدار

2-3-1. پلیس امنیت سایبری

در ایران همواره پلیس فعال‌ترین نهاد پیشگیری و مبارزه با جرایم شناخته می‌شود و تردیدی وجود ندارد که نوک پیکان مقابله، مبارزه و پیشگیری از جرم تلقی می‌شود، زیرا وقتی قانون وضع می‌شود تا به اجرا برسد، در عمل قدرت اجرایی قانون را در عملکرد «پلیس» مشاهده می‌کنیم (محمدنسل، 1387: 26) و (موسوی‌فرد و همکاران، 1396: 61). پلیس امنیت اخلاقی در فضای سایبری با هدف ایجاد نظم و تأمین امنیت فردی و اجتماعی و پیشگیری از به انحراف کشیده‌شدن افشار جامعه و به منظور آگاهی مردم از پیامدهای مخرب هرزه‌نگاری رایانه‌ای، اقدامات کنشی و واکنشی متناسبی را انجام می‌دهد. «پلیس امنیت سایبری» به طور مداوم چالش‌های فضای مجازی و تأثیرات آن را بر کاربران اینترنتی دنبال می‌کند و اگر اقدامی نیاز باشد، حسب مورد پیشگیری یا مبارزه می‌کند. از اقدامات کنشی و واکنشی پلیس فضای مجازی می‌توان به شناسایی و مسدودکردن سایت‌های مبتذل و مستهجن، دستگیری عاملان فروش محصولات هرزه‌نگارانه و همچنین تشکیل پرونده‌های قضایی و پیگیری از طریق مراجع ذی‌صلاح اشاره کرد (عطازاده و نجفی، 1391: 106).

در ارتباط با پیشگیری موقعیت‌مدار (وضعی یا وضعیت‌مدار) پلیس امنیت سایبری از دو طریق می‌تواند موجب جلوگیری از هرزه‌نگاری رایانه‌ای شود: نخست نظارت بر مراکز عرضه‌کننده خدمات اینترنتی و دوم شناسایی و انهدام باندهای تهیه، توزیع و انتشار محصولات مبتذل و مستهجن در فضای مجازی (دوران، 1386: 34). همان‌طور که در فضای حقیقی، افراد با مشاهده پلیس از ارتکاب جرایم خودداری می‌کنند و برای مثال با دیدن پلیس کمر بند ایمنی را می‌بندند، به همان دلیل اگر در فضای مجازی و شبکه‌های رایانه‌ای پلیس سایبری حضور داشته باشد و گشت بزند، بسیاری از

کاربران اینترنتی از وقوع رفتارهای هرزنگارانه خودداری می‌کنند. حضور و گشت پلیس سایبری در فضای مجازی را می‌توان پیشگیری وضعی (موقعیت‌مدار) دانست.

2-3-2. پنهان‌سازی سایبری

یکی از راه‌های پیشگیری وضعی (موقعیت‌مدار) از وقوع هرزنگاری رایانه‌ای، پنهان‌سازی آماج و کانون جرم یا پنهان‌سازی بزه‌دیده احتمالی هرزنگاری از دید بزهکاران سایبری است. در فضای مجازی، پنهان‌کردن آماج و بزه‌دیده به کمک ناشناس‌کننده‌ها و رمزنگارها امکان‌پذیر است. کارکرد اصلی «پنهان‌سازی سایبری» این است که با پنهان‌کردن هویت یا محتوای اطلاعات افراد، از بزه‌دیدگی آن‌ها پیشگیری کند (خانعلی‌پور و اجارگاه، 1390: 129). «ناشناس‌کننده‌ها» و «رمزنگاری‌ها» شرایط ارتکاب جرم را برای بزهکاران دشوار می‌کنند. بسیاری از هرزنگاران وقتی قصد ارتکاب هرزنگاری رایانه‌ای را دارند با ناشناس‌کننده‌هایی مواجه می‌شوند که هویت‌شان پنهان است و از ارتکاب و ادامه مسیر بزهکاری منصرف می‌شوند (جلالی فراهانی، 1383: 116). همچنین زمانی که هرزنگاران در ورود به سایت‌های غیراخلاقی با رمزگذاری مواجه می‌شوند که راه ورود به فضای مجازی را مسدود کند، از ادامه مسیر بزهکاری دست می‌کشند و در واقع پیشگیری وضعی از هرزنگاری صورت گرفته است.

در میان انحراف‌های سایبری جرایم ویژه‌ای وجود دارند که بزه‌دیدگی در آن مختص زنان و کودکان است. این جرایم بیشتر در ارتباط با آنچه امروزه از آن با عنوان صنعت مقاربت جنسی یاد می‌شود، هستند. این صنعت از ماهیت متخلفانه محتوای هرزنگاری زنان و کودکان بهره می‌گیرد و چیزهایی را که قدیم تنها در بازی‌های فرعی هرزنگاری یافت می‌شد، قابل قبول می‌سازد (بهرمند و همکاران، 1393: 165). نگران‌کننده‌ترین موضوع در مورد تمام این اطلاعات این است که این صنعت نه تنها تجارت بزرگی است، بلکه فروش محصولات آن، هرزنگاری، خودفروشی و سیاحت جنسی اغلب به زنان و کودکان مربوط می‌شود (زینالی، 1388: 285). از همین جهت تدابیر پنهان و مخفی‌سازی سایبری (ناشناس‌کننده‌ها و رمزنگاری‌ها) به‌ویژه برای زنان، کودکان یا به‌طور کلی اشخاصی که به هر دلیل در مورد هرزنگاری آسیب‌پذیرند و آماج هرزنگاری هستند، سودمند است، زیرا بدون آنکه فرصت شناسایی خود را به هرزنگاران سایبری بدهند، می‌توانند به فعالیت‌های

شبکه‌ای پردازند و استفاده مثبت و مطلوبی از این فضا داشته باشند (جلالی فراهانی، 1384: 145). بدین ترتیب یکی از بهترین روش‌های پیشگیری از هرزه‌نگاری رایانه‌ای، «پنهان‌سازی سایبری» است که از بزه‌دیدگی کودکان و زنان حمایت و حفاظت می‌کند.

2-3-3. صافی‌سازی سایبری

یکی دیگر از پیشگیری‌های موقعیت‌مدار که همواره توسط متولیان شورای انفورماتیک مورد استفاده قرار می‌گیرد، «صافی‌سازی سایبری» یا «فیلترینگ» است (غفاری چراتی و اکرادی، 1396: 91). مهندسان نرم‌افزار، سیستم خط‌مشی‌گزینش اینترنت را به وجود آورده‌اند. این سیستم معیار فیلترگذاری است که حفاظت از سیستم‌های گوناگون ارزیابی در فضای مجازی را میسر می‌کند و کاربران، مرورگران وب و تأمین‌کنندگان خدمات اینترنتی می‌توانند مانع دسترسی به صفحه‌های ارزیابی خاص شده یا تنها امکان دسترسی به صفحه‌های دارای ارزیابی خاص را برایشان فراهم سازد.

دلیل منطقی اصلی برای گذاشتن چنین سیستم‌هایی، محافظت از کودکان در برابر تصاویر جنسی و خشونت‌آمیز است. از دیدگاه مدافعان صافی‌سازی سایبری این برنامه‌ها مانند ویراستاران عمل می‌کند (آلبرتس و پاپ، 1385: 191) و بسیاری از انحراف‌ها و جرایم سایبری بدین ترتیب پیشگیری می‌شوند. پیشگیری وضعی و صافی‌کردن فضای سایبری این موقعیت را فراهم می‌آورد تا بسیاری از بزه‌دیدگان بالقوه مانند کودکان و زنان محافظت و مراقبت شوند. در واقع صافی‌سازی سایبری از طریق محدودیت در دستیابی منابع شبکه رایانه‌ای و مخابراتی، سعی در پیشگیری از برخورد بزه‌کاران و بزه‌دیدگان بالقوه هرزه‌نگاری دارد. سیستم صافی‌سازی با دورکردن بزه‌دیدگان بالقوه هرزه‌نگاری، سعی در حفظ و حمایت از آن‌ها در برابر امواج احتمالی بزه‌کاری در فضای مجازی دارد.

با فیلترکردن سایت‌های غیراخلاقی جلوی بزه‌کاری هرزه‌نگاران و بزه‌دیدگی هرزه‌شوندگان گرفته می‌شود. در سال‌های اخیر نیز بسیاری از شبکه‌های اجتماعی که تلگرام و وی‌چت معروف‌ترین آن‌ها هستند، چندین بار توسط شورای عالی مجازی فیلتر (صافی) شد. فیلترینگ شبکه‌های اجتماعی همواره منتقدانی را به همراه داشته است. آنان بر این باورند که صافی‌سازی یا فیلترکردن می‌تواند دستاویزی برای حکومت‌ها باشد تا از جریان آزادی اطلاعات جلوگیری به عمل آید (خانعلی‌پور و اجارگاه، 1390: 128)؛ یعنی مسئله‌ای که از دلایل اصلی تولد اینترنت و فضای مجازی و در پی آن شبکه‌های اجتماعی

است، ولی باید توجه داشت که نفس فیلترینگ به منظور حمایت از اقشار آسیب‌پذیری است که توانایی حمایت از خود را در برابر هرزه‌نگاران سایبری ندارند و کودکان و زنان بسیاری می‌توانند از طریق این نوع صافی‌سازی سایبری، تحت حمایت و مراقبت قرار بگیرند.

به نظر می‌رسد طرح‌های فیلترگذاری با وجود نیت‌های خوبی که در ایجاد آن‌ها نقش داشته است در تضاد با ارزش‌های اصلی اینترنت همانند صداقت و آزادی باشد (آلبرتس و پاپ، 1385: 190)، ولی در مورد هرزه‌نگاری موضوع متفاوت است و فیلترکردن سایت‌های مبتذل و مستهجن و مسدودکردن شبکه‌هایی که اعمال هرزه‌نگارانه تولید می‌کنند، گامی مثبت و رو به جلو در جهت حمایت از کودکان و زنان برداشته شده است و با تمامی انتقادهایی که به فیلترشدن وارد است، در مورد هرزه‌نگاری توجیه‌پذیر است.

2-3-4. فرصت‌زدایی سایبری

برای ارتکاب پدیده مجرمانه سه عامل باید جمع شوند تا جرم به منصه ظهور برسد و نظم عمومی جامعه را بر هم زند. مهم‌ترین عامل، انگیزه (داعی) مجرمانه است. انگیزه مجرمانه بیدارشدن میل درونی در افراد و به تبع آن قصد مجرمانه می‌شود. برای ازبین‌بردن انگیزه مجرمانه، ضروری است تدابیر پیشگیرانه اجتماعی اعم از رشد‌مدار یا جامعه‌مدار به کار گرفته شود تا از وقوع جرایمی همانند هرزه‌نگاری رایانه‌ای جلوگیری به عمل آید، اما چنان‌چه به هر دلیل هرزه‌نگاران واجد انگیزه کافی برای ارتکاب رفتارهای هرزه‌نگارانه شدند، باید از اجتماع دو عامل دیگر یعنی فرصت و ابزار ارتکاب جرم جلوگیری به عمل آید (جلالی فراهانی، 1388: 137) و برای کنترل و کاهش فرصت‌های مجرمانه تدابیر پیشگیرانه وضعی به کار گرفته شود (خانعلی‌پور و اجارگاه، 1390: 117).

پیشگیری وضعی دربرگیرنده کاهش فرصت انجام رفتارهای مجرمانه است و هدف اصلی آن، اجبار مرتکب به تغییر اندیشه مجرمانه‌اش است (امین‌صارمی، 1388: 57). در این رویکرد و بنا بر نظریه فرصت، به صرف وجود بزه‌کار و بزه‌دیده جرم واقع نمی‌شود، بلکه فرصت و موقعیت مناسب برای ارتکاب رفتارهای مجرمانه نیز باید فراهم باشد (محمدنسل، 1386: 294). هرزه‌نگاران که اصولاً پس از گذار از مرحله اعتیاد به تشدید، حساسیت‌زدایی و فعالیت جنسی (عطازاده و نجفی، 1391: 99)، انگیزه کافی برای هرزه‌نگاری دارند، تنها بر اساس پیشگیری وضعی و از راه‌حل «فرصت‌زدایی سایبری»

قابل کنترل‌اند. برای کنترل و کاهش هزینه‌نگارانِ بانگیزه باید از فنون و ابزارهای دشوارسازی دستیابی به آماج و شناسایی مرتکبان بهره برد و موقعیت و فرصت ارتکاب هزینه‌نگاری را برای آن‌ها سوزاند و در اصطلاح «فرصت‌زدایی سایبری» کرد. بدین‌منظور، با طرح نقشه و استفاده صحیح از راه‌حل‌های امنیتی - فیزیکی درست، می‌توان بسیاری از هزینه‌نگاران را متوقف کرد. بهترین راه کاهش فرصت و فرصت‌زدایی سایبری به کمک فناوری‌های نوین است که با دشوارسازی دستیابی به آماج بزه‌دیده هزینه‌نگاری، نصب قفل و رمز، استفاده از کارت هویت و دوربین‌های مداربسته سایبری، امکان‌پذیر است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

هزینه‌نگاری رایانه‌ای از چالش‌های مشترک حوزه‌های علوم انسانی از جمله اخلاق، حقوق و جرم‌شناسی است. قانون‌گذار نیز هزینه‌نگاری را جرم‌انگاری کرده و برای آن مجازات کیفری قرار داده است. از دیگر موضوعات مهم، علت‌شناسی اعمال و رفتارهای هزینه‌نگارانه است و پرسش مهم این است که چرا برخی گرایش به هزینه‌نگاری دارند و دلیل آن چیست؟ به‌طورکلی، از چند نظر افراد به سمت آثار و محتویات مبتذل و مستهجن گرایش دارند که عوامل درونی و روانی، عوامل بیرونی و اجتماعی و همچنین عوامل مرتبط با مدل و سبک زندگی هزینه‌نگار و هزینه‌شونده از تأثیرگذارترین آن‌هاست. عوامل وراثتی، اختلال‌های روحی و روانی، جذابیت و کنجکاوی‌هایی که نسبت به هزینه‌نگاری وجود دارد، موجب گرایش درونی و شخصی افراد به آثار و محتویات هزینه‌نگارانه می‌شود. همچنین عوامل بیرونی و اجتماعی مانند عوامل خانوادگی، اقتصادی و شرایط فرهنگی و سیاسی حاکم بر افراد و جامعه نیز در گرایش افراد به سمت هزینه‌نگاری بی‌تأثیر نیست. ازسوی دیگر گرایش به سمت هزینه‌نگاری خود بزه‌کار (هزینه‌نگار) و بزه‌دیده (هزینه‌شونده) در انجام و بالفعل‌شدن هزینه‌نگاری بی‌تأثیر نیستند و عواملی همچون سبک زندگی، نیازهای جنسی، عاطفی و مالی هزینه‌شونده موجب گرایش به رفتارهای هزینه‌نگارانه در فضای مجازی می‌شوند.

با علت‌شناسی گرایش به هزینه‌نگاری رایانه‌ای، راهکارهای رفع و مبارزه با آن نیز آسان‌تر می‌شود. در میان راهکارهای مختلف برای مقابله و مبارزه با پدیده هزینه‌نگاری رویکرد «پیشگیرانه» به‌عنوان رویکرد اصلی به متولیان سیاست‌گذاری پیشنهاد می‌شود. در صورت پیشگیری از هزینه‌نگاری رایانه‌ای، هم آثار نامطلوب پاسخ‌های دولتی به هزینه‌نگاری از بین می‌رود و هم آحاد

جامعه در کنترل هرزه‌نگاری مشارکت می‌کنند. از همین جهت، دو نوع پیشگیری کنشی به نظام عدالت کیفری ایران پیشنهاد شد که با رویکرد تلفیقی میان همه اقسام پیشگیری و کاربست مطلوب آن، نتیجه مثبت و مطلوب که همانا ریشه‌کن شدن هرزه‌نگاری است، محقق می‌شود.

در پیشگیری اجتماعی رشد‌مدار با تقویت نهادهایی همانند خانواده، مدرسه، همسالان و با رویکرد آموزشی، تربیتی و مراقبتی از همان ابتدای دوران کودکی، افرادی را به جامعه تحویل خواهیم داد که جامعه‌پذیرند و بر مبنای آموزش در خانه و مدرسه، استفاده صحیح از فضای مجازی را آموخته‌اند و چالش بزهکار سایبری یا بزه‌دیده سایبری نخواهیم داشت. علاوه بر پیشگیری اجتماعی رشد‌مدار، پیشگیری اجتماعی جامعه‌مدار نیز با بهبود شرایط اقتصادی جامعه، اصلاح مدل و سبک زندگی سایبری و فرهنگ‌سازی و ایمن‌کردن فضای مجازی می‌تواند در جلوگیری از بسیاری از هرزه‌نگاری‌ها تأثیرگذار باشد. پیشگیری موقعیت‌مدار نیز با توجه به محوریت بزه‌دیده و اینکه حمایت از بزه‌دیدگان هرزه‌نگاری ضروری است، می‌تواند جلوی بسیاری از هرزه‌نگاران را بگیرد.

از جمله اقدامات وضعی و موقعیت‌محور که می‌تواند از بزه‌دیدگان هرزه‌نگاری حمایت کند و مانع بزهکاران هرزه‌نگاری شود عبارت است از: پلیس امنیت اخلاقی سایبری، پنهان‌سازی سایبری، فیلترینگ یا صافی‌سازی فضای مجازی و در نهایت فرصت‌زدایی از هرزه‌نگاران. جز هرزه‌نگاری کودکان که نیازمند واکنش‌های کیفری است، دیگر گونه‌های هرزه‌نگاری اگر با نگاه پیشگیرانه و در دست هیئت‌های اجتماع و جامعه مدنی بیافتد و با پاسخ‌هایی مانند آموزش سایبری، فشار افکار عمومی، کنترل مشارکتی و غیره مواجهه شوند، هدف اصلی حقوق کیفری مدرن که پیشگیری از ارتکاب رفتارهای ناقص نظم عمومی است، محقق خواهد شد.

فهرست منابع

- ابراهیمی، محسن (1393)، هرزننگاری، فرهنگ و جرم‌شناسی، تهران: فرهامه.
- امین صارمی، نوذر (1388)، «نقش پیش‌بینی در پیشگیری انتظامی از جرم»، در مجموعه مقالات نخستین همایش ملی پیشگیری از جرم، زیر نظر محمد فرجی‌ها و غلامرضا محمدنسل، تهران: دفتر تحقیقات کاربردی پلیس پیشگیری ناجا.
- آلبرتس، دیوید؛ دانیل، پاپ (1385)، گزیده‌ای از عصر اطلاعات: الزامات امنیت ملی در عصر اطلاعات، ترجمه علی‌آبادی و رضا نخجوانی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- بهره‌مند، حمید؛ داوودی، ذوالفقار (1397)، «پیشگیری اجتماعی از جرایم امنیتی - سایبری»، مجله مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی، شماره دهم.
- بهره‌مند، حمید؛ کوره‌پز، حسین؛ سلیمی، احسان (1393)، «راهبردهای پیشگیری وضعی از جرایم سایبری»، فصلنامه آموزه‌های حقوق کیفری، شماره هفتم.
- پیکا، ژرژ (1390)، جرم‌شناسی، ترجمه علی‌حسین نجفی ابرندآبادی، تهران: میزان.
- تاج‌بخش، غلامرضا؛ روستا، محمد؛ عابدی، محمدهادی (1391)، بررسی عوامل مرتبط با اعتیاد به اینترنت: نخستین کنگره ملی فضای مجازی و آسیب‌های اجتماعی نوپدید.
- تدین میراصفهانی، فرشاد؛ کریمی، ماشاءالله (1395)، «بررسی فقهی حقوقی پورنوگرافی در فضای مجازی و ضمانت اجرای آن»، نخستین همایش ملی آینده‌پژوهشی علوم انسانی و امنیت اجتماعی.
- جرج، ولد؛ توماس، برنارد؛ جفری، اسپینس (1380)، جرم‌شناسی نظری: گذری بر نظریه‌های جرم‌شناسی، ترجمه علی شجاعی، تهران: سمت.
- جلالی فراهانی، امیرحسین (1383)، «پیشگیری از جرایم رایانه‌ای»، مجله حقوقی دادگستری، شماره چهل و هفتم.
- جلالی فراهانی، امیرحسین (1384)، «پیشگیری از جرایم رایانه‌ای»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- جلالی فراهانی، امیرحسین (1384)، «پیشگیری وضعی از جرایم سایبر در پرتو موازین حقوق بشر»، مجله فقه و حقوق، شماره ششم.
- جلالی فراهانی، امیرحسین (1388)، «نهادسازی برای پیشگیری از جرایم رایانه با نگاهی به قانون جرایم رایانه‌ای»، در مجموعه مقالات نخستین همایش ملی پیشگیری از جرم، زیر نظر محمد فرجی‌ها و فیروز محمود جانکی، تهران: معاونت آموزش ناجا.

- جلالی فراهانی، امیرحسین (1388)، کنوانسیون جرایم سایبر و پروتکل الحاقی آن، تهران: خرسندی.
- جلالی فراهانی، امیرحسین؛ باقری اصل، رضا (1386)، «پیشگیری اجتماعی از جرایم و انحرافات سایبری»، مجله مجلس و پژوهش، شماره پنجاه و پنجم.
- حاجی ده‌آبادی، محمدعلی؛ سلیمی، احسان (1397)، «علت‌شناسی بزه‌دیدگی زنان در شبکه‌های اجتماعی؛ مطالعه موردی شبکه‌های اجتماعی فیس‌بوک»، فصلنامه علمی - پژوهشی زن و جامعه، شماره سوم.
- حاجیلی، محمود (1388)، وضعیت فناوری ارتباطات در حوزه جوانان، تهران: دبیرخانه شورای عالی اطلاع‌رسانی.
- حسینی، سید حسین؛ صفری، صادق (1394)، «نقش جنس مؤنث در ارتکاب و پیشگیری از جرایم جنسی»، مجله پژوهش حقوق کیفری، شماره یازدهم.
- خانعلی‌پور واجارگاه، سکینه (1390)، پیشگیری فنی از جرم (درآمدی بر مدیریت جرم‌شناختی ریسک مدار)، تهران: میزان.
- خسروشاهی، قدرت‌الله؛ پور بافرانی، حسن؛ ذوالفقاری، داوود (1393)، «پیشگیری زودرس از اعتیاد با رویکرد خانواده‌محور»، فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم، شماره بیست و سوم.
- خسروشاهی، قدرت‌الله؛ پورقهرمانی، بابک (1390)، «پیشگیری اجتماعی از وقوع جرایم کودکان در پروتکل الحاقی به کنوانسیون حقوق کودک درباره خرید و فروش، روسپیگری و هرزه‌نگاری»، مجله مطالعات پیشگیری از جرم، شماره هجدهم.
- خلفی، محمدحسن (1387)، راهکارهای کنترل جرم، قم: نور السجاد.
- دانش، تاج‌زمان (1381)، مجرم کیست؟ جرم‌شناسی چیست؟، تهران: کیهان.
- دوران، بهزاد (1386)، هویت اجتماعی و فضای سایبرنتیک، تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- ربانی خوارسگانی، علی؛ قانع عزآبادی، فرزانه (1394)، «بررسی تجارت زیسته زنان روسپی (مطالعه موردی: شهرهای یزد و اصفهان)»، مجله پژوهش‌های راهبردی امنیت و نظم اجتماعی، شماره دوم.
- رحیمی مقدم، احمد (1388)، گزیده‌های اخبار جرایم سایبری، تهران: معاونت حقوقی و توسعه قوه قضاییه.
- زاهدیان، محمدحسین؛ غفاری چراتی، صالح (1396)، بررسی حقوقی جرم‌شناختی سرقت رایانه‌ای، تهران: رهام اندیشه.
- زینالی، امیرحمزه (1388)، «ارزیابی گستره مداخله قانون‌گذار کیفری ایران در حوزه آسیب‌ها و انحرافات اجتماعی»، مجله رفاه اجتماعی، شماره سی و چهارم.
- زینالی، امیرحمزه (1388)، «حمایت کیفری از کودکان در برابر هرزه‌نگاری؛ از واکنش‌های جهانی تا پاسخ‌های نظام‌های کیفری ملی»، مجموعه مقالات حقوق فناوری اطلاعات و ارتباطات، تهران: روزنامه رسمی کشور.
- السان، مصطفی (1396)، حقوق فضای مجازی، تهران: شهر دانش.
- ستوده، هدایت‌الله؛ میرزایی، بهشته؛ پازند، افسانه (1378)، روان‌شناسی جنایی، تهران: آوای نور.

- سلیمی، علی؛ داوری، محمد (1386)، جامعه‌شناسی کج روی، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- شاطری‌پور اصفهانی، شهید (1388)، «پیشگیری اجتماعی از وقوع جرم در کنوانسیون پارامو (2000) و کنوانسیون مریدا (2003)»، فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم، شماره دهم.
- شامبیاتی، هوشنگ (1389)، بزهکاری اطفال و نوجوانان، تهران: ژوبین.
- شامبیانی، هوشنگ (1389)، حقوق کیفری اختصاصی (جرایم بر ضد مصالح عمومی کشور)، تهران: مجد.
- صیقل، یزدان؛ حسینی، سید مهدی (1389)، «پیشگیری کنشی از جرایم سمعی و بصری»، فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم، شماره پانزدهم.
- ضیاحی، محدثه؛ پورقنبری، نجمه (1391)، «اعتیاد اینترنتی در بین کاربران اینترنت پیامدها، علل و راهکارها»، نخستین کنگره ملی فضای مجازی و آسیب‌های اجتماعی نوپدید.
- عابدی میانجی، محمد (1388)، وظایف دولت در پیشگیری از جرم، قم: نور السجاد.
- عالی‌پور، حسن (1384)، جرم‌های مرتبط با محتوا و محتوای سیاه فناوری اطلاعات، تهران: سلسبیل.
- عالی‌پور، حسن (1395)، حقوق کیفری فناوری اطلاعات، تهران: خرسندی.
- عزیزی، اکبر (1392)، پیشگیری از جرایم جنسی، تهران: خرسندی.
- عطازاده، سعید؛ نجفی، علیرضا (1391)، «بررسی عوامل مؤثر بر هرزه‌نگاری در فضای مجازی و نقش پلیس در پیشگیری و مقابله با آن»، مجله پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی، شماره چهارم.
- غفاری چراتی، صالح؛ اکرادی، سعید (1396)، «پیشگیری از کلاهبرداری سایبری: موانع و راه‌های رفع آن»، تهران: رهام اندیشه.
- غفاری چراتی، صالح؛ زاهدیان، محمدحسین (1395)، «بررسی بزه بدحجابی و بی‌حجابی (پوشش) در فضای مجازی»، اولین همایش ملی آموزه‌های اسلامی، انسان معاصر و خانواده، ساری.
- غفاری چراتی، صالح؛ زاهدیان، محمدحسین (1395)، «جرایم رایانه‌ای جلوه‌های نوین بزهکاری و پیشگیری رشدمدار»، کنفرانس ملی پدافند غیرعامل در قلمرو فضای سایبر، مراغه.
- غفاری چراتی، صالح؛ زاهدیان، محمدحسین (1396)، «تحلیل جرم بی‌حجابی و بدحجابی در قوانین موضوعه»، خبرنامه داخلی کانون وکلا مازندران، شماره چهارم.
- غفاری چراتی، صالح؛ زاهدیان، محمدحسین (1396)، «جرایم رایانه‌ای جلوه‌های نوین بزهکاری؛ پیشگیری اجتماعی رشدمدار»، تهران: اولین همایش ملی علوم اجتماعی، علوم تربیتی، روان‌شناسی و امنیت اجتماعی.
- فیاض‌بخش، احمد و همکاران (1390)، «استفاده از اینترنت و سلامت در دانشجویان: بررسی آگاهی، نگرش و سبک زندگی مرتبط با اینترنت»، مجله پژوهش حکیم، شماره دهم.
- قاسمی‌روشن، احمد (1381)، «توانمندی خانواده در پیشگیری انحرافات اجتماعی»، فصلنامه کتاب زنان، شماره هفدهم.

- کاری‌یو، روبر (1381)، «مداخله روان‌شناختی - اجتماعی زودرس در پیشگیری از رفتارهای مجرمانه»، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، مجله تحقیقات حقوقی، شماره سی و پنج.
- کاوه، سعید (1386)، عکس و فیلم پورنوگرافی و پیامدهای آسیب‌زای آن در رفتارهای جنسی، تهران: سخن.
- کسل، الین؛ داگلاس، برشتین (1383)، رفتار جنایی، ترجمه مرکز تحقیقات و پژوهش‌های ناجا، تهران: مرکز پژوهش و تحقیقات ناجا.
- کلدی، علیرضا (1381)، «انحراف، جرم و پیشگیری»، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، شماره بیست و پنجم.
- کندری، امیر؛ سیفی، قره‌یتاق؛ مهدی‌پور، محمد (1393)، پیشگیری وضعی و فرهنگی از جرایم رایانه‌ای، نخستین کنفرانس ملی فضای سایبری و تحولات فرهنگی، تبریز.
- کوره‌پز، حسین محمد؛ میرخلیلی، سید محمود؛ توجهی، عبدالعلی؛ بهره‌مند، حمید (1393)، «نیم‌رخ جنایی بزهکاران سایبری»، مجله پژوهش‌های حقوق کیفری، شماره نهم.
- کی‌نیا، مهدی (1388)، مبانی جرم‌شناسی (جامعه‌شناسی جنایی)، تهران: دانشگاه تهران.
- گراهام، جان (1383)، «تأثیر مداخله زود هنگام روان‌شناختی اجتماعی زودرس در پیشگیری از بزهکاری»، ترجمه یاسمن خواجه‌نوری، مجله حقوقی دادگستری، شماره چهل و هشتم.
- گودرزی، فرامرز (1377)، پزشکی قانونی، تهران: انیشتین.
- متولی‌زاده نائینی، نفیسه (1386)، «پیشگیری رشد‌مدار (زودرس)»، فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم، شماره دوم.
- محمدنسل، غلام‌رضا (1386)، «اصول و مبانی نظریه فرصت»، فصلنامه حقوق، شماره سوم.
- محمدنسل، غلام‌رضا (1387)، پلیس و پیشگیری از جرم، تهران: دفتر تحقیقات کاربردی پلیس پیشگیری ناجا.
- مظلومان، رضا (1355)، کروموزوم و جنایت، تهران: دانشگاه تهران.
- موحدی، محمد مهدی (1382)، دانستنی‌های زناشویی، تهران: دانشگاه تهران.
- موسوی‌فرد، سید محمد رضا؛ کرمی، عارف؛ مؤمنی، سجاد؛ امیدیان‌راد، رضا (1396)، «نقش پلیس در پیشگیری از جرایم و راهکارهای پیشگیری از جرم»، مجله نخبگان علوم و مهندسی، شماره سوم.
- نجفی ابرندآبادی، علی حسین؛ هاشم بیگی، حمید (1390)، دانشنامه جرم‌شناسی، تهران: گنج دانش.
- نوربها، رضا (1389)، زمینه جرم‌شناسی، تهران: گنج دانش.
- ولیدی، محمد صالح (1390)، حقوق جزای اختصاصی جرایم علیه عفت و اخلاق عمومی و تکالیف خانوادگی، تهران: امیرکبیر.

Hindelang, M. (1978), Victims of Personal Crime: An Empirical Foundation for a Theory of Personal Victimization, Cambridge M. A: Alinger.

Pinatel, J. (1970), Traité de Droit Penal et la Criminologie, Criminology: Paris.

